

МОВА ЛІТЕРАТУРИ І ЖИВОПИСУ: „ДІВЧИНКА НА КУЛІ” ОЛЬГИ СЛОНЬОВСЬКОЇ І ПАБЛО ПІКАССО

Андрій Гурдуз

Кандидат філологічних наук, доцент,
кафедра української літератури та методики навчання,
Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського (УКРАЇНА),
54030, м. Миколаїв, вул. Нікольська, 24, e-mail: gurdai@mail.ru
UDC: 82.091

ABSTRACT

Gurduz A. I. Language of literature and painting: “The Girl on the Ball” by Olga Slonovska and Pablo Picasso

In the offered article the attempt to analyse the Olga Slonovska's novel “The Girl on the Ball” from point of view its connexion with of the same name picture by Pablo Picasso is undertaken for the first time. The ideological conception of the novel, the feature of the key of its narrative, composition and picturesque system are explained in our article exactly by means of the appointed connection of different spheres of art.

Keywords: correlation, key, recording of language of art, contrast, metaphorical, implication, conception.

Гурдуз А. І. Язык литературы и живописи: „Девочка на шаре” Ольги Слонёвской и Пабло Пикассо

В предлагаемой статье впервые предпринята попытка проанализировать роман Ольги Слонёвской „Девочка на шаре” с точки зрения его связи с одноимённой картиной Пабло Пикассо. Идеиная концепция романа, особенности тональности его повествования, композиции и образной системы объяснены в студии именно посредством указанной связи разных сфер искусства.

Ключевые слова: соотносимость, тональность, перекодировка языка искусства, контраст, метафоричность, подтекст, концепция.

Гурдуз А. І. Мова літератури і живопису: „Дівчинка на кулі” Ольги Слоньовської і Пабло Пікассо

У пропонованій статті вперше зроблено спробу проаналізувати роман Ольги Слоньовської „Дівчинка на кулі” з огляду на його зв'язок з однойменною картиною Пабло Пікассо. Ідейна концепція роману, особливості тональності його розповідання, композиції й образної системи пояснені в студії саме через означений міжмистецький зв'язок.

Ключові слова: співвідносність, тональність, перекодування мови мистецтва, контраст, метафоричність, підтекст, концепція.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Приклади безпосереднього зв'язку літератури й інших сфер духовно-творчої діяльності людини – явище не вельми поширене, хоча в літературному процесі періоду другої половини ХХ – ХХІ ст. у силу об'єктивних причин спостерігається значно частіше порівняно з його класичним етапом (нині яскраво презентовано, скажімо, комп'ютерною літературою). Природа й особливості міжмистецького діалогу входять до кола пріоритетних питань сучасної літературної компаративістики і в Україні розроблені вельми аспектно. Серед ключових вітчизняних праць у практичній площині тут варто назвати монографії Л. Генералюк „Універсалізм Шевченка: Взаємодія літератури і мистецтва” (К., 2008), О. Рисака „Мелодії і

барви слова: Проблеми синтезу мистецтв в українській літературі кінця XIX – початку XX ст.” (Луцьк, 1996). Окреслюючи історико-теоретичну основу досліджень цієї галузі компаративістики, Д. Наливайко констатує, що „...проблема літератури в системі мистецтв... в нашій науці зводиться головним чином до висвітлення їх взаємообміну на тематичному рівні, до появи статей, нарисів й окремих книжок про музикальні, живописні та інші твори на літературні теми й мотиви і про театральні постановки, інсценізації та екранізації літературних творів і т. д.” [6, 19]. Причину утворення такої суттєвої прогалини в українській сучасній компаративістиці вчений убачає в неприділенні належної уваги дослідниками саме теоретичному аспекту цієї її галузі: „Але майже або й зовсім не розроблялися такі питання, як література й теорія мистецтв, *correspondance des arts* і література, взаємовідповідність стилів літератури та інших мистецтв і особливо проблема перекодування літературних текстів на художню метамову інших мистецтв і зворотне перекодування художньої метамови інших мистецтв на метамову літератури...” [6, 19].

В українському художньому середовищі виділяється в сенсі внутрішнього зв'язку сфер літератури і живопису роман письменниці, поетеси і науковця Ольги Слоньовської „Дівчинка на кулі” 2012 р. Суголосне з високою оцінкою поетичної творчості О. Слоньовської українського читача і науковця (схвальні рецензії на її збірки належать, зокрема, М. Жулинському, М. Ільницькому, В. Погребеннику, Є. Барану; останній називає поетесу „не епізодичною постаттю в українській літературі на межі двох епох” [1]) визнання роману „Дівчинка на кулі” на рівні Міжнародного літературного конкурсу романів, кіносценаріїв, п'єс, пісенної лірики та творів для дітей „Коронація слова – 2012” (гран-прі). Водночас у силу ряду факторів, зокрема і його новизни, цей роман ще не став об'єктом повноцінного літературознавчого дослідження, на яке, вочевидь, заслуговує (нааявні тільки поодинокі рецензії на нього, наприклад, Я. Левчука [3]). Текст книги витриманий у традиційно реалістичному ключі і при цьому пронизаний ненав'язливими нотами сучасних мистецьких віянь. Назва роману викликає в пам'яті образ однойменної картини Пабло Пікассо 1905 р., західноукраїнський твір вступає у полірівневий діалог зі знаменитим іспанським шедевром і ніби вбирає в себе самий дух картини, демонструючи при цьому і своєрідну варіацію на її тему.

У пропонованій статті робимо першу спробу розгляду особливостей композиції, образної системи й інших художніх характеристик указанного роману у зв'язку з аналогічними параметрами картини П. Пікассо „Дівчинка на кулі”; при цьому аналізуємо окремі аспекти інтертекстуального плану роману як важливі для глибокого осягнення його ідейного звучання.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Нескладний сюжет автобіографічного роману О. Слоньовської (художню канву формує її хроніка з певними часовими деформаціями) розповідає про становлення особистості головної героїні Ольги від її дитинства і юності в непростих умовах 1960–1990 рр., коли яскрава й самобутня натура дитини і згодом дівчини і жінки, опановуючи сирій і переважно байдужий в своїй жорстокості до неї і таких, як вона, світ, намагається вижити, але й залишитись собою, не зрадити істинні цінності – втримати рівновагу так, як дівчинка на кулі з картини П. Пікассо. Фінал роману триває в дні отримання Україною незалежності, коли віднайдення рівноваги кожним (як гармонії з собою) і, в широкому розумінні, вітчизняним суспільством загалом було особливо актуальним. Бурхливим, хоча і в дещо іншому відношенні, був і 1905 рік для формації П. Пікассо й особисто для художника, недарма з картиною „Дівчинка на кулі” відкривається новий, „рожевий” період творчості художника і тематика життя циркових артистів нааявна в його доробку саме тоді. Прикметно, що в цей час пошуки синтезу мистецтв особливо актуалізуються.

У баченні героїні Ольги навколишній світ певно вібує залежно від динаміки її сприйняття: від наївно-дитячого погляду (і комічного або ґротескно-сатиричного) до максималістського, але згладженого підліткового і дорослого (об'єктивного). Водночас прикметно, що у процесі інтелектуального дорослішання образ маленької дівчинки в душі героїні залишається (як із нею залишається на все життя й образ буквально явленого їй ангела – квазімістична лінія в романі) – як заповіт А. де Сент-Екзюпері з його Маленьким Принцем, що образ останнього важливий для аналізованого твору О. Слоньовської: недарма тут

проходять іронічно обіграні образи „маленького „принца”” Ольги, Вовочки [8, 397] (також, зокрема, див.: [8, 48; 8, 164]), та „принцеси” – самої героїні [8, 53; 8, 138].

Як казкові чи байкові персонажі при зовні реалістичному оповіданні змальовані деякі постаті з оточення героїні (на зразок Амеби, Шім-Вішім та деяких інших) у своєрідних кластерах універсалізованого простору (Село, Містечко, Місто, Районний Центр), що останні в свідомості дівчинки малюються на манер планет у світі Маленького Принца в однойменній феєрії А. де Сент-Екзюпері. Певно зближує ці український і французький твори й тяжіння в обох до моральних максим (наприклад, у О. Слоньовської читаємо: „Велике благо, що дитина живе більше теперішнім, аніж минулим і майбутнім...” [8, 57], „Людина легко звикає, коли обставини її життя складаються так, що від біди, нужди і зла прямуєш до благополуччя й добра” [8, 164]). Також в українському тексті зустрічаємо курйозні варіації відомих афористичних формул, зокрема: „...інколи треба слухатися не мами, а соловейків...” [8, 46], „Нема вже принців (для дівчат. – А. Г.), залишилися тільки коні...” [8, 164].

Світ маленької Ольги зростає разом із нею й відкриває їй з часом нові й нові грані; нарешті, в найбільш узагальненому розумінні постать героїні-дівчинки бачиться як універсальний образ чистої душі дитини на землі, тобто в романі куля стає земною, символізує і земний простір як такий. Періодичні ж, на перший погляд, хаотичні, забігання оповідача наперед і коментар ним майбутніх подій (наприклад, жадливого в бідності дорослого життя колишнього „принца” Вовочки [8, 164], довговічності „співанки дитинства” героїні [8, 28–29] і под.) з наступним поверненням до хронікального викладу історії життя героїні у романі також не випадкові, сприяють певній вібрації відповідних фрагментів сюжету, образів і вчинків і „відповідають” коливанню дівчинки на її кулі в намаганні знайти бажану рівновагу (до речі, на картині П. Пікассо пластика юної акробатки нагадує вібрацію свічі). Важливо, що без урахування в аналізі українського твору його зв'язку з однойменною іспанською картиною указані смисли трактування залишаються в тіні, що підтверджує негативна рецензія на роман Я. Левчука, де критик порівнює такі часові непослідовності викладу „...з перемотуванням плівки в магнітофоні: назад – вперед, вперед – назад” [3] (із подібним неповним розумінням дослідників художнього матеріалу іноді стикаємося [наприклад, див.: 2, 83; 2, 92]). Сама оповідач іронічно відгукується про таку особливість її викладу: „Навіщо, для чого – оце перестрибування, забігання наперед? Хіба не можна розповідати у хронологічному порядку, зрозуміло, без нікому не потрібних відступів?...” [8, 140].

Формально подібно виражені, але зумовлені дещо іншою художньою природою [5, 71] „загравання” з часом у ранішому (автобіографічному, також із фрагментами спогадів із радянського дитинства) романі Ірени Карпи „Добло і зло” (2008 р.). У властивій І. Карпі манері цей момент так прокоментовано в тексті: „Якщо ви вже змирилися з моїми безсоромними забіганнями наперед в цій повісті, то ось вам ще” [4, 180].

Зіставлення вказаної деталі в цих українських творах ХХІ ст. увиразнює специфічне функціональне навантаження часових відхилень у „Дівчинці на кулі” О. Слоньовської, викликаних, як переконаємося, глибинним і структурним зв'язком роману й картини П. Пікассо.

Ключовим у поетиці роману О. Слоньовської, як і в концепції іспанської „Дівчинки на кулі”, стає контраст. Протиставлення на полотні юності і пластичності дівчинки впевненій силі, стабільності атлета на передньому плані картини (з іншого боку, поза атлета має „елемент деструкції” [7]) співвідноситься з протиставленням у тексті українського роману наївності, юної енергії героїні, яка пізнає світ і несе йому свою безпосередність, щирість – з одного боку, та піклування і любові батьків, найближчого оточення Ольги – з іншого. Так, атлет іспанця сидить на кубічній призмі, втіленій статиці, і дивиться в протилежний спрямованості гімнастки бік – углиб картини, метафорично – в минуле (до того ж він змальований у теплих тонах, а дівчинка – в холодних); образи батьків героїні роману також символічно становлять статичний базис, у своїх настановах і порадах Ользі вони спираються на досвід, пов'язані з минулим і як представники свого покоління – тодішньої суспільної системи „страхують” доньку в найнебезпечніший для неї момент (рекомендують залишити Україну в період розпаду Радянського Союзу для уникнення непорозумінь із владою).

Крім того, оригінально вписана в роман постать ангела, який являється героїні в критичні для її життя хвилини і стає для неї охоронцем („Ангел притулив вказівний палець собі до уст і ледь помітно мені всміхнувся” [8, 62]); усвідомлення „присутності” ангела тут, при всій його ірраціональності, стає серйозною психологічною опорою в житті Ольги, під-

вердженням своєрідного внутрішнього сенсу її існування та її правоти і теж функціонально співвідноситься з образом атлета з картини іспанського майстра.

У такий спосіб, принципово контрастують услід за концепцією художника-іспанця в романі українки і простір, і час (минуле і теперішнє як молодість і зрілість). Водночас протиставлені сторони в книзі взаємопов'язані і взаємозумовлені, як на полотні художника, за справедливим твердженням доктора мистецтвознавства М. Свидерської, „дівчинка, яка балансує на кулі, і атлет, який сидить на кубічній основі, всебічно протиставлені одне одному і через протиставлення взаємно одне одного зумовлюють і збагачують” [7]. Доводить ці положення також те, як відтіняє образи дівчинки-акробатки на картині і Ольги в романі характер тла, на якому змальовані героїні. Так, у книзі О. Слоновьовської Ольгу показано на тлі сірості й моральної спустошеності зображуваного світу в його вже кризовий час.

Зв'язок картини П. Пікассо і роману О. Слоновьовської простежується і на рівні тональності. Фарби іспанської картини дещо змазані, позбавлені яскравості і приглушені; загалом колористична гама в українському тексті також певно приглушена, що сприяє більш точній передачі атмосфери смутного часу зображуваної доби. В обох зіставлюваних творах відчутна тенденція до універсалізації, акцентування прихованих смислів. Через тяжіння до афористичності вислову, певний дидактизм, ефект „супроводу” ангелом життя героїні тощо в українському романі також формується певна притчевість, властива однойменній іспанській картині: у П. Пікассо „репетиція циркового номера починає здаватися ритуалом, набуває загадкову багатозначність, а змістові аспекти образу виходять на рівень ґранично широких, онтологічних сутностей” [7].

ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Творчість Ольги Слоновьовської, при її загальному визнанні, об'єктом системного вивчення поки не стала, тимчасом як світ її ліричної героїні виявляє певну динаміку і значно змінюється в адаптації до прозового простору; помітний при цьому перехід від підкреслено музичного до живописного тяжіння. Ця динаміка, оригінальність поєднання в літературному просторі О. Слоновьовської начал інших мистецтв, багаторівневе зіставлення з сучасним авторці художнім контекстом – ось деякі з очевидних і доцільних напрямків висвітлення її доробку. У розрізі нашої студії наголосимо також необхідність поглибленого і комплексного вивчення в сучасній українській літературі аспектів міжмистецького діалогу, введення роману О. Слоновьовської з уточненими відповідними характеристиками до такого літературного метатексту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баран Є. Передчуття любові [Електронний ресурс] / Євген Баран // Ольга Слоновьовська : персональний сайт. – Режим доступу : slonowska.pu.if.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=60:2011-06-21-07-22-11&catid=34:2011-06-17-07-27-02&Itemid=56 .
2. Гурдуз А. Міфопоетична парадигма в українській та західноєвропейській „прозі про землю” кінця ХІХ – першої третини ХХ ст. : моногр. / Андрій Гурдуз. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. П.Могилі, 2008. – 216 с.
3. Левчук Я. Апогей кайдашизму [Електронний ресурс] / Яр Левчук. – Режим доступу : findbook.com.ua/uk/book_review/apogej-kajdashizmu . – Рец. на кн. : Слоновьовська О. Дівчинка на кулі : роман. – Харків : Книжковий клуб „Клуб сімейного дозвілля”, 2012. – 400 с.
4. Карпа І. Довбо і зло / Ірена Карпа. – Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2008. – 317 с.
5. Кривопишина А. С. Наративні принципи конструювання ідентичності в автобіографічному романі „Довбо і зло” Ірени Карпи / А. С. Кривопишина // Наукові праці : наук.-метод. журнал : Філологія. Літературознавство. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. П. Могилі. – 2011. – Т. 166. Вип. 154. – С. 69–72.
6. Наливайко Д. Література в системі мистецтв як галузь компаративістики / Дмитро Наливайко // Наливайко Д. Теорія літератури й компаративістика. – К. : Вид. дім “Киево-Могилянська академія”, 2006. – С. 9–37.

7. Свидерская М. И. „Девочка на шаре” и „Девушка с лотосом” [Электронный ресурс] / М. И. Свидерская // Марина Ильинична Свидерская [д-р искусствоведения] : персональный сайт. – Режим доступа : <http://sviderskaya.philos.msu.ru/index.php?id=514> .
8. Слоновьська О. Дівчинка на кулі : роман / Ольга Слоновьська. – Харків : Книжковий клуб „Клуб сімейного дозвілля”, 2012. – 400 с.